

ONAGY ZOLTÁN

Lókos, almaálom, almacsaták

Élettér

Mindig így volt, mindig így van, ennek mindig így kell lennie. Gondos apa, előrelátó családfő nem viszi csődbe azokat, akikért felelős. Hacsak a követhetetlen történelmi változások, a gyors gazdagság víziója meg nem zavarja az ő kiszámított, istenesen megkonstruált valóságát.

Mert esetünkben ez történik. 1962 őszén tízéves vagyok. Öcsém kilenc, a húgom még meg se született. De már az ő házhelye is kinézve, megelőlegezve, lefoglalózva, hogy a tulajdonos ne adja el másnak, ha azonnal kell a pénz. Anyám harminchárom, apám negyvenkettő. A faluközponttól távol, a vasútállomás környékén lakunk. A tanya két földútból, és a földutak között és mellett fekvő földekből áll. A házhelynek nevezett telkek közül négy a miénk, kettő a szüleink, kettő a mi nevünkre íratva. Mondom, tíz vagyok, öcsém még nincs kilenc. A két épület vélhetőleg éppen olyan lesz, mint a lassan, kalákában felhúzott, félkészben már lakott szülői ház. A korban engedélyezett sátortető, kockaforma. Két szoba, konyha, kamra, fürdőszoba, benne évekig fém mosdóállvány lavórral, víz-es vödörrel. Villany évekig nincs a környéken, víz a kútban. Az utcai fronton két ablak, a belsőn tágas veranda.

A hatvanas években épült kockaházak ezek, Nógrádtól Békésig. A terveket sorozatban gyártja a Hivatal. Az építkező kétféle típus közül választhat, lényegében mindkettő ugyanolyan, egyik sem emlékeztet a hagyományos paraszti lakóépület-együttesre, amelyekben minden sarok és beálló, minden szűkítés és bővítés konkrét feladattal készül, ahol minden téglá, minden cserép és gerenda funkcionál.

A történelmi léptékekben gondolkodó apánk úgy számolt, a SZU nem adja fel száz éven belül az országot, tehát arra kell berendezkednünk, hogy az Új Világ képviselői is a nyakunkon maradnak. És ha ők úgy döntöttek, egységesíteni kívánják a falu arculatát, akkor az arculat egységes marad, semmi kétség. A méregdrágán megvásárolt tervet elzárja a dokumentumszekrénybe, hogy a következő építkezésnél ne fizessen újra egy vagyont a sablontervekkért.

Az élettér maga a Paradicsom. A ház két-kétszáz méteres körben egyedül áll. Nyugatra két és fél kilométerre a falu. Központjában a legmagasabb pontra épített templom, mögötte tiszta időben látható a Börzsöny kék sziluettje. Az előttünk futó földút észak-dél irányú. Déli irányba elhaladunk a kondás és egy traktoros háza előtt, néhány száz méter után százötven éves cserfaerdő alá ér, ott halad kilométereken át a Jánossypuszta kitelepített, lakatlan romházaihoz. Észak felé háromszáz méterre leromlott makadámút, „betonút”, végestelen végig bőven termő szederfák kísérik, a busz- és a vasútállomásra. A műút és a vasút ötszáz méteren át párhuzamos fut. A vasúton túl látható az Ipolyt szegélyező fűzfásor halványzöldje.

Kelet felé, a házhely alatt kétszáz lépésnyi mocsaras, zsombékos kaszáló, a „Kisrét”. Alatta bővizű patak hallal, rákkal, meder fölé növe fűzbokrokkal. A patak hídján átjutva érjük el a Balassagyarmatot Váccal összekötő utat. Mindez – és a csend. Paradicsom és a csend. A 424-es mozdony vontatta szerelvény jelez néha szolidan, ahogy kattog a kanyarokban, kakas kiáltja harsányan, hogy szép az élet, kutya jelzi kötelességszerűen, helyén van, végzi a dolgát.

Mindennapok

Falun élő ember számára a föld az aranymérce. Földben méri az értéket. Akinnek nincs semmi földje, annyit is ér. Hiába érkezik fel a dimbesdombos (Mikszáth) nógrádi lankák, a nadrágszíjparcellák közé a tszcs, később a tsz, hiába kényszerül a gazda közösbe adni földet, állatot, kocsit, mezőgazdasági szerszámot, a föld szentsége marad. Föld a házhely is. Házhelyet gyűjt, aki földet gyűjt.

Soha semmire nem költünk. Úgy semmire, hogy valóban semmire. Talán a fillérékért árult száraz kenyérért fizettünk, amit hetente egyszer tragacson tolok haza a boltból, és amivel a moslékot sűrítjük. Még nincs nyúl-, disznótáp. A moslék főtt malackrumpliból, a belekevert búzakorppából és felkockázott száraz kenyérből áll. A malac tökört eszik, hasasmagos uborkát, ha jó a termés, és nem kerül üvegbe, öreg dinnyét, amit szezon után a csányi vendégdinnyések hazaköltözése után cipelünk haza napokon át saraglyán, mielőtt betárcsázza a téesz. Paréjt esznek, szőrös disznóparéjt és szimpla paréjt, ami a krumpliszárok között erősödik nyári esők után, és amit kötelező kétnaponta kirángatni. Semmire nem költünk, mert minden megterem az élethez.

Az első négy évben villany nélkül. A villany se kötelező az élethez. Igaz, se rendes rádió (néprádió egyetlen csatornával), se tv, se lemezját-szó, se Mambó magnó, se számítógép, mindezek helyett dolgozunk. Amikor nem, akkor is. Ha kell fény az esti leckeíráshoz, petróleumlámpa világít.

Minden van. Szárnyas jószág, lábasjószág. Liba, kacska, némakacska, pulyka, vakmerő japán kakas a hisztérikus tyúkjával. A japán kakas a védelmi rendszer eleme. Se a kutya, se a kendermagos kakas nem fedezi fel olyan gyorsan a vadászó görényt, menyétkét, rókát, felderítő hékát, a pi-hés kislibára vadászó, baromfiudvarra ereszkedő gólyát, mint az őrző-védő szolgálatként tartott japán kakas. A baromfiudvar szintje fölött két emelettel föltebb, két egymásnak háttal fordított sokablakos dúcban igénytelen parasztgalambok laknak, számolatlanul szaporodva. Az oszlopon macskák ellen méteres bádoglemez. A galambok együtt reggeliznek és vacsoráznak a tyúkokkal, csirkékkel, semmi gond velük. És a malacok. Egyetlen kecske a tej miatt. Reggelente a szomszédok kecskéi közé köt-jük a „Kecskeliget” nevű akácosba, ne árválkodjon. Néha gida születik, ha a száz méterre búzló bakkecske jó időben látogatja meg az akácosba kikötött kecskelányt.

Veteményes ágyások mindenféle zöldséggel. Kukoricaföld, krumpli-föld, lucerna a nyulaknak. Kevés lucerna, amivel takarékosodunk. A lu-cernát lekaszáljuk, száradni hagyjuk, kell téli takarmánynak, mert széna se égen, se földön. Takarékoskodunk természetesen. Zöldet találunk tavasz-tól őszig. Friss, ropogós rozsot, búzát, árpat a téeszfeldről, lóherét az ár-térről, szállításra váró, elszórt káposztát, marharépat, cukorrépat.

A nyolc anyanyúl ellátása a kötelező teendők közé tartozik, enyém és öcsémé, a táplálástól a trágyáig. Szalmánk ugyan nincs, de azt lopunk. Gabona se nagyon, hacsak apám nem szerez valamelyik téeszttag barátjától, de azt is lopunk a magtár elmozdítható ablakán át. Mindent lopunk, amit csak lehet lopni, mert vásárolni nem lehet szinte semmit. Minden van, csak pénz nincs. A szüleim nem költenek. Pedagógusfizetésből nincs mit költeni.

Gimnazistaként látok először párizsit, mert nálunk nem létezik párizsi. Semmiféle bolti felvágott nem létezik. Zsömlé, kifli se létezik. Nagy-nyám péntekenként süt két kocsikerék méretű kenyeret, együtt dagaszt-ják anyámmal, ennek a vakarcsából nyújtanak lángost a kenyérsütés vé-gén, lökik be a még forró kemencébe. Ezt kapjuk libazsírral, lekvárral, ki mivel. Zöldségesből való zöldséget se látok gyerekként, igaz, zöldséges sincs. Az volna csak irgalmatlan szégyen, ha valaki besétál a falu zöldsé-

gesébe egy kiló hagymáért. Édesség sincs. Ahhoz jelentős hőstettet kell elkövetnünk, hogy apám hazajövetben vegyen kis zacskó pralinét vagy krumplicukortömböt. Édességnek ott a méz, nagybátyám hozza minden évben, ott az aszalt szilva, a padláson a füzérekbe felfűzött szőlő, az Othello és a Delavári. Szaloncukor sincs, anyám színezi, önti, csomagolja, díszíti fel vele a fenyőt. Nyári édességnek ott a vasárnapi két gombóc fagyalt az utánfutós tricikliről áruló fagyaltostól, ha kéthetente vasárnap meccsre megyünk apámmal. Ritkán megyünk. Az idő pénz, a pénz pedig kell a következő házhelyre, nehogy valaki bevásárolja magát az utcába, amit apám sajátjának tekint.

A munkásdemokrácia

Apám úgy uralkodik birodalmában, mint a császár. Nincs munkahelyi demokrácia, üzemi négyyszög. Hírét se hallottuk a demokráciának. Az történik, amit parancsol. Nincs kérdés, előterjesztés, apánk elképzeléseitől eltérő ötlet, vita, közös megállapodás, esti összeülések, hogy a család eldöntsön valami vonatkozó kérdést. Anyánk se vitatkozik. Talán úgy tartja, ő ismeri a viszonyokat, amit eddig végzett, nagyon is rendben, a ház áll, a birtok él és életképes, mi is élünk és életképesek vagyunk. Minek vitatkozzon hát? Ha néha mégis összecsapnak valamin, diszkrétén történik, foszlányokat se hallunk belőle.

Amikor betöltöm a tízet, négy egymás mellett fekvő házhelyen gazdálkodik a család. Apám ekkor szerzi az ötödiket. Az ötödik hozza a változást, mert az eddigi négy bőven ellátja a birtokot, takarmánnyal az állatokat, az állatok bennünket.

A legszélső házhely kétharmadán szőlő, tizenkét sor, soronként negyvennégy tőke Oportó, rózsaszínű Delavári, sárga kecskecsöcsű, köztük sok direkt termő, a névtelen fehér nova és a nevesített fekete nova (Othello), néhány tőke borszínezésre használt törökszőlő, a százszerű. Ezeket apám eredetileg úgy gyűjtögette össze különféle baráti iskolákból, a direktermőket aztán minden évben cseréli. Ekkoriban cikkez a sajtó, hogy a peronoszpóra által kipusztított évszázados szőlőfajták pótlására Amerikából importált szőlők rongálják az agyat, elhülyítik a fogyasztót, apámat megrémíti a féldióta unokák születésének lehetősége, látott, látott példát borissza családokban eleget. Előfordul, egy évben harmincötven novatókét cserélünk. Elsősorban a fehéret, azt tartja átoknak. A fehér nova szürete maga az időrabló istencsapása. A legendyhebb dér utáni szüretkor – addig tologatja egy héttel és még egy héttel a szüret időpont-

ját, „egy napsütötte nap egy fok a bornak!”, mire biztosan beköszönt a déj – a szemek az első érintésre lepotyognak, a homokból csipegetjük.

A telekhatáron kerítésként, mert kerítés kezdetben nem készül, pénz sincs rá, és minek kerítés: málnasor. Az évenként burjánzóbb és kezelhetlenebb málnasor alatt talál magának helyet a haszonnövények legirgalmatlanabb ellensége, a tarack. A tarack a szántóvető ember halála. Ahol a tarack képes megvetni a lábát, ott nincs többé önfeledt horolás, kapálás az enyhe reggeli szélben, ott a kertászás gyerekpróbáló feladat. Öcsémmel azon ügyeskedtünk minden kapáláskor, hogy a szélső sor a másíknak jusson.

A szőlő alatt a konyhát ellátó veteményes. Hagyma, répa, zöldség, karalábé, karfiol, paprika, paradicsom, madzaggal kiszabott ágyásokban. A végeken kapor, a sarkokban, a trágyadomb mellett torma, a baromfiudvar kerítése melletti másfél méteren évelő vadsóska, fűszernövények, fehérbors, bazsalikom, turbolya, metélőhagyma, menta.

A második házhelyen a ház áll. Az utcafronton virágoskert. A romhányi téglából rakott járda mentén is virágok. Bontásból való értékes téglá, csengő, díszes, feliratos a régi világból. Két héten át verjük kőműveskalapáccsal a maltert, tisztítjuk, mielőtt nekiállunk a járdának. Apám nem szerez annyit, hogy téglaként hasznosíthatná, egy ól fél falára se volna elég, ezért áldozza be a járdára. A lépcsőig ér. Szerepel a tervekben, hogy meghosszabbítjuk a budiig, a szén- és fatároló színekig, esetleg az ólakig, de a járda így marad, soha nem nő tovább.

A második házhely a birtok szíve. Ezt vásárolták meg elsőként, ide épül a ház és a melléképületek, a kút, az ólak egy csokorba a kert végén. A második házhelyen költözéskor már teremnek a gyümölcsfák, a két meggy, a ringlók és a magbaváló szilvafák. Az ólakat másodfelhasználású anyagokból, malternyomos zsaluanyagból, bontott, feketére vénült tetőlécekből, széledeszkából építette. Az oszlopok az akácospól való masszív akáctörzsek.

Soha semmit nem dobunk ki. A szétszedett zsalu görbe szögeit szekerével kirángatjuk, a kaszaverő sándarabon egyengetjük egyenesre. Nem dobhatunk ki semmit, mert semmi nem kapható a boltokban, amire éppen szükség volna. Amikor hatvanas szög, akkor az, ha ácskapocs vagy ólakra való apró zsanér, az nincs. A nyúlólak ajtaját évekig autókerékből vágott gumiszalag tartja, melegben félrebiggyedve, hidegben megfeszülve. Gyerekként megtanulom, tárolj, tartalékolj, ha nem kér kenyeret, soha nem tudhatni, mikor lesz jó valamire. Ez nem múlik, megmarad, mint a gyerekkori himlőhely.

A két következő házhely a család ipari parkja. A krumpli és a kukorica termőhelye. A kukorica közt tök, uborka, bab. A bab, az mindenütt.

Ahol anyám talál kéttenyérsyi helyet, kézzel gödröt készít, kannából vizet önt bele, beiszapolja, két-két babszemet belenyom az iszapba, betakarja, és leszúr mellé egy figyelmeztető karót, nehogy véletlenül kikapálja a következő menetben, és hogy a gyorsan égnek induló babszár találjon kapaszkodót. Babunk mindig van. Fehér gyöngybab, cirmos, leveshez való bab, lóbab, ragyogó fekete ördögbab, ez a legfinomabb zöldbabfőzeléknek. A krumplítövek közt gyorsan lefutó borsósortok. Az alsó sávban egy-egy sáv pattogatni való és főzni való csemegekukorica. A két összehántott telek közti zárványban, ahol az újkrumplit évente ásni kezdjük, görög- és sárgadinnye. A széleken végig, zárva a telekhatárokat egy sor cirok söprűnek, a cirok termése a kicscsirkéké.

Dolgozunk. Nem kérdés. Kezdődik a libapásztorkodással, a borsó- és babfejtéssel, a krumplipucolással, a gyomlálással. Ahogy telnek az évek, nő a feladatlista. A hónapok, az évszakok feladatlistája. Nem marad sok szabadidő. Maradt, de harmada se, mint amennyivel elbírnánk. A környéken egyetlen gyerek se unatkozik, nincs olyan, hogy ne tudna mit kezdeni magával, kivétel talán az orvos három fia, akik néha szórakozásból beállnak tavasszal kertet ásni, trágyát hordani. Kukoricát darálni, ami ugyancsak a kínzás egyik fajtája, de az orvos fiai erősödni akarnak, mi pedig hagyjuk, hadd erősödjenek darálás közben.

Közben az iskolai normákat is hoznunk kell, hogy nézne ki, pedagógusgyerek, aki kihagyja a napi leckét, hebeg felelés közben. Tavasztól őszig hétköznap, vasárnap fél ötkor kelünk, hétre elvégezzük a kötelezőket, az állatok ellátását, a szükséges locsolást. Az állatok megszokják a reggeli idejét, ha fél hétkor kezdenénk, már állna a bál.

Az egyik átkos munka a háromból a locsolás (a másik kettő: a soha véget nem érő téli fűrészelés, a soha véget nem érő tavaszi darálás). A locsolás a kerti munka büntetőtábora. Esőhiányban, kánikulában naponta kétszer, hajnalban és napnyugta után locsolunk. Kannával. Rózsafejes bádogkannával. Egyik kézben a teli kanna, másikban a teli vödör, futás. Ha nem szedi a lábát az embergyerek, és a szél se fúj, megeszik a szúnyogok. Így is megeszik, de nem annyira. Reggel a kiéhezett, fűrge, éppen ébredő, este a nappali hőséggtől bosszús szúnyogbandák elől menekülünk. A kút környékén, a paprika- és a paradicsomágyás mellett állnak lesben, mert tudják, a locsolás nem marad el. Nem maradhat el.

A locsolás minőségével apánk mindig elégedetlen. Soha nem ázik át eléggé a föld. Beledugja az ujját, és ha nem is mondja, arcára írva, ez semmi. Szivattyú persze nincs. Kút van, kerek kút, vödör, lánc, és négy darab egymás szintje alá igazított, csővel összekötött kétszáz literes hordó.

Apám találmánya. Ciszternának nevezzük, mert ő annak nevezi, de nem ciszterna, mert a hivatalos ciszterna önmagát tölti fel mindenféle trükkökkel, csatornákon, vezetéseken át esővízzel. Az esővíz a lényeg, ami az égből érkezik. De minthogy esővízcsatornára nem telik, amíg gyerekek vagyunk, a négy hordó megtöltése, telehúzása napi kötelező. A friss, hideg kútvíz leforrázza a növényeket. Ezért a négy hordónak tele kell lennie a nap minden szakaszában, hogy langyosodjon a tartalmuk. A legfelső hordóba harminc vödör víz fért. Amikor a víz szintje eléri a csövet, átfolyik a következő kétszáz literesbe, abba is harminc vödör. És így tovább. Amikor a negyedik megtelik, felnyom egy piros fejű bóját, ami a kút mellől látható. A négy hordó alapállása a szintig töltve. Kivéve az esetet, amikor éppen locsolunk. Ha nincsenek tele, és nem állunk a kút mellett tekerve a fényes kereket, bűn. Soha nem kockáztatjuk. És egyébként is, elfogadjuk, amit az öreg mond, nem tehetünk mást. „Ha a Jóisten nem ad esőt, ad kutat.” Azért kelünk fél ötkor, néha korábban, hogy beleférjen az óra locsolás, és hogy visszatöltsük késődélutánra, estére a hordókat. Ráadásul a veteményes a szőlő alatt harminc méter. A dinnye – minden dinnyefészek egy-egy vödör – még messzebb. Amikor eső és szél, áldás az eső és a szél. Isteni áldás. Két-három óra tiszta nyereség a rövid huszonnégy órából.

Hétkor iskolába. Negyven perc gyalogút. Anyánkkal és a két utca összes iskolás gyerekével. A reggeli egyetlen buszjárat hét óra ötre érkezik, ha jön. Busz vagy van, vagy nincs, egyszer jön, máskor kimarad. Ha késik, de már elindultunk a megállóból gyalog, felszed bennünket menetből. Ha nincs, negyed nyolctól nem várhatunk tovább, úgy fér a negyven perc becsöngetésig. Anyánk kikérdezi kutyagolás közben a házi feladatot, az időt hasznosan kell kitölteni.